

Мойсіяха А.В.

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті досліджена сучасна проблематика стану людського капіталу в період російської агресії проти України, розглянуто окремі напрями формування людського капіталу та визначено підходи до державного управління розвитком людського капіталу в поствоєнний період. Соціально-економічні завдання, які становлено державою, спираються на забезпечення відповідного рівня людського капіталу в країні. Система державного управління має забезпечувати реалізацію встановлених цілей, в т. ч. це стосується процесів формування та використання людського капіталу. Україна сьогодні змушена нести важкий тягар воєнного стану, що спричиняє безпрецедентне знищення людських життів, інфраструктурних об'єктів та наймасштабнішу в Європі міграцію населення, яке вимушено рятується. В зазначених умовах вплив негативних чинників на людський капітал має критичні наслідки вже нині і ситуація погіршується відповідно до невизначеності періоду припинення військових дій. Встановлено, що факторами накопичення людського капіталу є залучення інвестицій у людський розвиток, створення робочих місць, активізація підприємницької діяльності, соціальний захист. Поточна ситуація в країні характеризується значними втратами соціальних об'єктів, житла, інженерних комунікацій. До загальної проблематики демографічного стану та збільшення кількості трудових мігрантів слід додати і понад 10 мільйонів українських біженців, які вимушені перебувати за кордоном. Зріс рівень безробіття та скоротилося виробництво, суттєво прискорилися інфляційні процеси. Визначено, що проблеми, які спричинили військові дії, суттєво знизили рівень людського капіталу. Подальші процеси державного управління розвитком людського капіталу у поствоєнний період мають спрямовуватися на відновлення інженерної та соціальної інфраструктури, забезпечення належних умов праці, розвиток адаптивності ринку праці та зменшення обсягів неформальної зайнятості, удосконалення цифрових, гнучких і комунікаційних навичок фахівців, підвищення загальної адаптивності випускників закладів вищої освіти, підвищення регіональної мобільності населення.

Ключові слова: людський капітал, державне управління, поствоєнний період, людський розвиток.

Постановка проблеми. У процесі державного управління забезпеченням макроекономічної стабільності, досягнення високого рівня життя, реалізації людського розвитку в якості ключових підходів визначаються питання, пов'язані з людським капіталом. Зазначене передбачає вирішення завдань з накопичення та ефективного використання людського капіталу в сформованих моделях соціально-економічного розвитку країни. У сучасній політиці держави щодо використання людських ресурсів акцентується увага на їх використанні з метою досягнення конкурентоспроможності країни, досягнення цілей сталого розвитку, соціального зростання. Виходячи з цільових настанов, державне управління спрямовується на забезпечення чинників, які є атрибутами людського капіталу (система освіти, охорона здоров'я, соціальний захист, екологічний стан довкілля).

В умовах «економіки знань» керованість економічними процесами та системами реалізується за рахунок підвищення якості людського капіталу. Нажаль, форсований та комплексний розвиток людського капіталу призводить до уповільнення темпів розвитку економічних систем, враховуючи нерівномірну віддачу від інвестицій різних напрямів управління якістю людського капіталу [1]. Крім поточної проблематики, пов'язаної з недосконалістю системи державного управління, дуже катастрофічні наслідки для рівня людського капіталу несуть кризи (наприклад, вплив пандемії COVID-19 у 2019-2020 рр.) та військові конфлікти. Російська воєнна агресія, розв'язана 24 лютого 2022 р., значно посилила втрати людського капіталу в Україні, створюючи складнощі не лише поточного характеру, а й на рівні стратегічних наслідків для країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з формуванням та використанням людського капіталу розглядали науковці Жаліло Я., Коломієць О., Кудин С., Міщенко М., Пищуліна О., Самойлюк М., Федик М., Фурман Д., Юрочко Т. та ін. Аналіз наведених робіт показав, що зазначені питання трактується з позиції державного управління його розвитку в різних напрямках в умовах нестабільності. Окремим проблемам розвитку людського капіталу в воєнний та поствоєнний час присвячені дослідження Азьмук Н., Ангріста Н., Голдберг П., Дянова С. Залозної Ю. та ін. Нажаль, подібних праць ще досить мало. Виходячи з важливості питання розроблення підходів щодо відновлення економіки України та, на основі зазначеного, окреслення складних трансформацій людського капіталу й формування напрямів його розвитку у поствоєнний період потребує підвищеної уваги та дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей державного управління розвитком людського капіталу в поствоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нове бачення, що спирається на розширене використання в соціальному, економічному та

політичному розвитку людського капіталу, звертається до ключових напрямів його створення. Дефініцію «людський капітал» розглядають в якості поєднання нематеріальних ресурсів, що вкладається у фактор праці з метою підвищення його продуктивності, та засновано на отриманні знань, ідей, навичок та інших людських надбань, які можливо використати для отримання економічних результатів [2].

Наукові джерела визначають фактори, що сприяють накопиченню людського капіталу: інвестиції в людський розвиток, створення робочих місць, структурні перетворення, підприємництво і соціальний захист [3]. Одним з найбільш суттєвих слід визначити інвестиції в людський капітал за рахунок навчання протягом усього життя. Сприяння освіті та охороні здоров'я як напрямам зростання рівня життя людей і добробуту суспільства дозволяє забезпечувати рівні можливості та зайнятість у ринкових умовах як важливий компонент успішної стратегії зростання людського капіталу.

Можна виокремити основні моделі інвестицій у людський капітал: поєднання обмежених можливостей залучення ресурсів, низьких інвестицій в людський капітал і великих потреб; високий потенціал залучення ресурсів, низькі інвести-

Таблиця 1

Основні демографічні показники [6]

	Січень 2022 р. (тис. осіб)	Січень 2021 р. (тис. осіб)	Січень 2020 р. (тис. осіб)
Чисельність наявного населення (за оцінкою)	41167,3	41588,4	41902,4
Чисельність постійного населення (за оцінкою)	40997,7	41418,7	41732,8

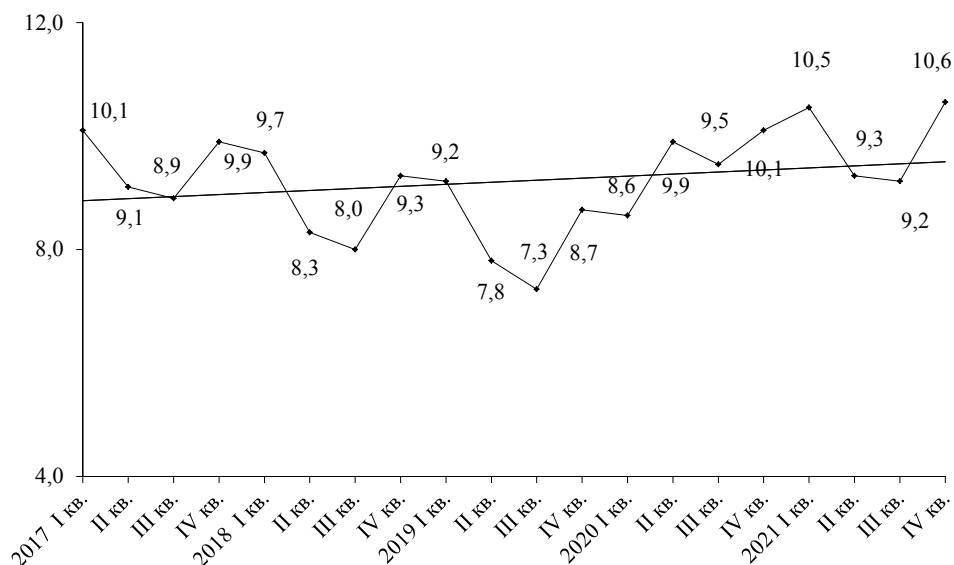

Рис. 1. Рівень безробіття населення віком 15–70 років (у% до робочої сили відповідного віку) [8]

ції в людський капітал і низькі результати; значні інвестиції в людський капітал, які не приносять відповідних результатів; великий обсяг або висока ефективність витрат на людський капітал, що забезпечує отримання значних результатів [4].

Розглянемо стан реалізації державного управління розвитком людського капіталу напередодні російської повномасштабної агресії. У 2019 р. робочої сили в Україні віком 15 років і старше налічувалося 18,15 млн осіб (56,3% до населення відповідного віку), а у 2021 р. – 17,4 млн осіб (54,6%) [5], що демонструє скорочення робочої сили майже на 750 тис осіб. Слід зазначити, що суттєве зниження є наслідком загальної демографічної ситуації в країні (табл. 1).

Ситуація, пов'язана з рівнем безробіття в Україні, демонструвала тенденцію до незначного збільшення протягом 2017–2021 рр. (рис. 1). Але слід додати, в той же час у 2021 р. за кордоном знаходилося близько 3 млн українців, які знайшли там роботу [7]. Трудова міграція спричиняє негативні наслідки розвитку людського капіталу через зниження кваліфікації національної робочої сили.

З початку російського вторгнення майже третина українців були вимушені покинути свої домівки, що стало однією з найбільших криз переміщення людей у сучасному світі. В Україні понад 6,6 мільйона людей залишаються переселенцями через війну. Станом на серпень 2022 р. у Європі перебуває понад 6,3 мільйона біженців, понад 3,8 мільйона біженців з України зареєструвалися для отримання тимчасового захисту. З 24 лютого 2022 р. було зафіксовано понад 10,6 мільйона переміщень з України. Військові дії знищили більш важливу інфраструктуру, залишивши мільйони людей без доступу до основних засобів життя, таких як медичне обслуговування, водопостачання, електрика та газ [9].

Війна дуже нерівномірно торкнулася секторів і територій. Економіка Східної України значною мірою зруйнована, тоді як Західна Україна постраждала в меншій мірі. Наприклад, будівництво нового житла відновлено лише на 2% ділянок у Харківській області, тоді як відповідна частка становить 81% у Львівській області. Існує велика диференціація між секторами виробництва. Більше мільйона працівників було звільнено з попередніх місць роботи, а більше половини підприємств скоротили номінальну заробітну плату (у багатьох секторах на 50%) з початку війни, а частина працездатних людей покинули країну. Наявні дані свідчать про те, що вакансій скоротилося приблизно 80%, а рівень безробіття досяг 35% у червні 2022 року. Прогнозується,

що у 2022 році виробництво скоротиться на 30% або більше. Інфляція за прогнозами НБУ прискориться до 30% на кінець 2022 р. Держава змушена крім величезних військових витрат розширювати соціальні програми, щоб зменшити наслідки втрати житла, роботи та інше [10].

Внаслідок воєнної агресії знищено значну кількість об'єктів соціально-культурної та освітньої інфраструктури, що спричинило за станом на 22 серпня 2022 року прямі збитки на суму 113,5 млрд дол. США. Зруйновано або захоплено 798 дитячих садків, 934 закладів охорони здоров'я, 715 споруд сфери культури, 593 аптеки, 119 об'єктів соціальної сфери та ін. [11].

Тривале закриття шкіл може посилювати втрати у системі навчання в Україні з довгостроковим ефектом майбутнього недоотримання доходів понад 10% на рік на кожного студента. Забезпечення освіти в умовах війни є складним завданням, але знаходити підходи необхідно, адже зворотне спричинить втрати людського капіталу, які в іншому випадку збільшилися після війни [12]. Ситуація з вимушеними українськими мігрантами шкільного та студентського віку може сприяти формуванню нового високоосвіченого, мультикультурного прошарку молоді [13]. Але, враховуючи, що деяка частина високоосвіченої молоді асимілюється за кордоном, важливим є стимулювання в Україні поствоєнного періоду можливості для працевлаштування фахівців з конкурентними Європі умовами праці та соціального захисту.

У липні 2022 р. в м. Лугано відбулася Ukraine Recovery Conference, де було представлено План відновлення України, в якому закладено 15 національних програм, які потребують загального фінансування на 750 млрд дол, в т. ч. для відновлення зруйнованого житла та інфраструктури. Відновлення капітальних об'єктів потрібне якомога швидше для створення умов для життя громадян (що сприятиме їх поверненню з-за кордону) та економіки регіонів для розподілу в часі відновлення, знижуючи ціновий тиск, пов'язаний з підвищеним попитом на будівельні матеріали, техніку, спеціалістів тощо [14].

Державне управління розвитком людського капіталу має забезпечувати надходження інвестиційних ресурсів в освіту (загальна, спеціальна, формальна, неформальна, підготовка, перепідготовка фахівців); охорону здоров'я (профілактика захворювань, медичне обслуговування, загальне поліпшення умов життєдіяльності); мобільність людських ресурсів (підтримка міграції працівників з метою стимулювання продуктивності праці) [15, с. 14].

Враховуючи подальше посилення військово-промислового комплексу України, збільшення потенціалу людського капіталу (підготовка персоналу, системи озброєння, військові НДДКР та інші елементи) матиме важливе значення для ефективної військової сфери [16] і, в той же час, сприятиме економічному зростанню в поствоєнний період. Військова спроможність країни визначається військовими витратами та сукупним виробництвом, яке спирається на людський капітал. Зазначене свідчить, що більш розвинені країни, наділені високим рівнем людського капіталу, можуть виробляти більш досконалі системи озброєння, краще експлуатувати існуючі та мають більш ефективний військовий апарат, ніж менш розвинені країни. Підвищення ефективності системи освіти призводить до збільшення темпів зростання її сукупного виробництва та відносної військової потужності, до збільшення поточних витрат на освіту та збільшення майбутнього людського капіталу, сукупного виробництва, цивільного споживання та соціального добробуту [17]. При посиленні фінансово-технічного забезпечення вищої освіти (в т. ч. у військовій сфері) в поствоєнний період створить перевагу у вигляді зниження безробіття (і пов'язаного з цим підвищення якості та рівня життя, прискорення економічного зростання тощо) значно вищу порівняно з альтернативною середньою професійною освітою.

Проблема розвитку людського капіталу, включаючи питання розробки заходів щодо забезпечення його відтворення і нарощування, є ключовою для системи державного управління в поствоєнний період в Україні. Необхідно приділити увагу сфері, пов'язаній з наукоємними проєктами, науково-технічними та теоретичними розробками та забезпеченню високого рівня захисту інтелектуальної власності як стимулу для зростання національної індустрії розробки програмного забезпечення, військових технологій, кібербезпеки.

Подальші процеси державного управління відновленням людського капіталу у поствоєнний період мають забезпечити:

- відновлення інженерної та соціальної інфраструктури на основі принципів розвитку Smart city та «розумних громад»;
- залучення інвестиційних коштів за рахунок державно-приватного партнерства, проєктів цифрової економіки та підвищення конкурентоспроможності електронного бізнесу;
- забезпечення належних умов праці, що мінімізують ризики для здоров'я персоналу в умовах глобальної автоматизації [18];

- розвиток адаптивності ринку праці та зменшення обсягів неформальної зайнятості [19], розширення дистанційних форм організації підприємницької діяльності [20] та нестандартних форм зайнятості, формування додаткових робочих місць інноваційних видів праці, залучення некваліфікованої робочої сили, залучення працездатного населення до трудової діяльності у формальному секторі економіки;

- стимулювання повернення українців з-за кордону шляхом відновлення робочих місць та встановлення конкурентного рівня заробітної плати, який відповідає середньому у країнах, де працюють на кваліфікованих посадах трудові мігранти [14];

- реформування середньої освіти за рахунок створення мережі опорних шкіл з метою підвищення якості освіти для дітей, які проживають у сільській місцевості [16];

- розширення переліку захворювань, що підлягають обов'язковому, оплачуваному державою неонатальному скринінгу [16];

- використання розширених моделей соціального захисту та реабілітації окремих категорій громадян;

- підвищення регіональної мобільності населення з метою перерозподілу робочої сили [20] та мінімізація міжсекторальної та регіональної диференціації в оплаті праці;

- безкоштовне навчання та перекваліфікація за професіями високого попиту зі збереженням відповідних пропорцій потреб на ринку праці формування державного переліку вакансій для безробітних внутрішньо переміщених осіб з можливістю надання доступного або тимчасового житла [20];

- удосконалення цифрових, гнучких і комунікаційних навичок фахівців, підвищення загальної адаптивності випускників закладів вищої освіти;

- впровадження методів управління людськими ресурсами в цифровому середовищі;

- інтеграція в нові громади постраждалого від війни населення з метою зниження їх вразливості та відновлення територій.

Безперечно впровадження значної кількості заходів потребує оптимізації як існуючих інституцій, так і установ та організацій, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Пріоритетність видатків на капітальне будівництво, воєнну сферу, освіту, науку та охорону здоров'я має посилюватися як за рахунок приватних інвесторів так і на основі залучення грантів, безповоротної допомоги та кредитів від міжнародних фінансових організацій.

Висновки. Враховуючи продовження військового конфлікту, його вплив на розвиток людського

капіталу стає все критичнішим. Спричиняється все більше людських фізичних, психологічних та інтелектуальних втрат, що є найвищою цінністю держави. Розбудова України, її економічної спроможності в поствоєнний період залежить від наявності відповідного людського капіталу. Розуміючи всю масштабність завдань відновлення, державне управління розвитком людського капі-

талу поствоєнного часу має зосереджуватися на створенні абсолютно нових потреб, які формують людський розвиток, з урахуванням сучасних умов проживання, інтелектуального міського простору, домінування цифрових підходів на ринку праці та в освітніх потребах, високих стандартів якості життя, безпечної інфраструктури, віртуального середовища та фізичного довкілля.

Список літератури:

1. Osipov V. S., Yankovskaya V. V., Zakharov M. Y., Vorozheykina T. M. Quality of the human capital of developing countries: measuring and management. *International Journal for Quality Research*. 2021. № 16(2). P. 461-480.
2. Popoola O., Alege P. O., Gershon O., Asaleye J. A. Human capital channels and productivity growth: Evidence from Nigeria. *Economics and Sociology*. 2019. № 12(4). P. 59–73.
3. Cumming D., Johan S., Uzuegbunam I. An anatomy of entrepreneurial pursuits in relation to poverty. *Business, Entrepreneurship and Innovation Toward Poverty Reduction*. Routledge, 2021. P. 21-40.
4. The Human Capital Project. World Bank, Washington, DC, 2018. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30498>.
5. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами. Державна служба статистики України, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_eansmv_u.htm.
6. Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція. Державна служба статистики України, 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm.
7. Міграція в Україні: цифри і факти. MOM, 2021. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf.
8. Зайнятість та безробіття населення у IV кварталі 2021 року. Державна служба статистики України, 2022. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
9. Ukraine situation flash update #25. UNHCR, 2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-situation-flash-update-25-12-august-2022>.
10. Rogoff K. et al. Macroeconomic Policies for Wartime Ukraine. CEPR Press, London, 2022. URL: <https://cepr.org/publications/books-and-reports/macroeconomic-policies-wartime-ukraine>.
11. Загальна сума прямих збитків інфраструктури зросла до \$113,5 млрд, мінімальні потреби у відновленні зруйнованих активів наближаються до \$200 млрд. Київська школа економіки, 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-infrastrukturi-zrosla-do-113-5-mlrd-minimalni-potrebi-u-vidnovlenni-zruynovanih-aktiviv-nablizhayutsya-do-200-mlrd/>.
12. Angrist N., Djankov S., Goldberg P., Patrinos H. A. The loss of human capital in Ukraine. Centre for Economic Policy Research, 2022. URL: <https://cepr.org/voxeu/columns/loss-human-capital-ukraine>.
13. Залознова Ю., Азьмук Н. Людський капітал України в умовах війни: втрати та здобутки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59>.
14. Економіка України під час війни: побачити зірки із дна колодезя. Центр економічної стратегії, 2022. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-war-times-july/>.
15. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Київ: Центр Разумкова, В-во «Заповіт», 2018. 367 с.
16. Pecht E., Tishler A. Budget Allocation, National Security, Military Intelligence, and Human Capital: A Dynamic Model. *Defence and Peace Economics*. 2017. № 28 (3). P. 367–399.
17. Bar-El R., Pecht E., Tishler A. Human Capital and National Security. *Defence and Peace Economics*. 2020. № 2(31). P. 121-141.
18. Кудин С., Федик М., Фурман Д. Управління людським капіталом в умовах пандемічної нестабільності. *Наукові перспективи*. 2022. № 4 (22). С. 194-207.
19. Коломієць О., Самойлюк М. Стійкість України перед кризами: формування та розвиток людського капіталу. Центр економічної стратегії, 2021. URL: <https://ces.org.ua/ukraines-resilience-to-crises-the-formation-and-development-of-human-capital/>.
20. Маркевич К. Ринок праці в Україні після війни: тенденції та прогнози. Київ, 2022. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/31/2022-ANALIT-ZAPIS-MARKEVICH-FIN.pdf>.

Moisiakha A.V. PUBLIC MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT WITHIN THE POST-WAR PERIOD

The article examines the current issues of the state of human capital during the period of Russian aggression against Ukraine, examines individual directions of human capital formation, and defines approaches to public management of human capital development in the post-war period. Socioeconomic tasks set by the state are based on ensuring the appropriate level of human capital in the country. The public administration system must provide the realization of established goals, including the processes of formation and use of human capital. Today, Ukraine is forced to bear the heavy burden of martial law, which causes unprecedented destruction of human lives, infrastructure facilities and the largest population migration in Europe, which is forced to escape. In these conditions, the impact of negative factors on human capital has critical consequences already now, and the situation worsens in accordance with the uncertainty of the period of cessation of hostilities. It has been established that the factors of human capital accumulation are the attraction of investments in human development, the creation of jobs, the activation of entrepreneurial activity, and social protection. The current situation in the country is characterized by significant losses in social facilities, housing, and engineering communications. More than 10 million Ukrainian refugees who are forced to stay abroad should be added to the general problem of the demographic situation and the increase in the number of labour migrants. The level of unemployment increased and production decreased, and inflationary processes significantly accelerated. It was determined that the problems caused by military actions significantly reduced the level of human capital. Further functions of public management of the development of human capital in the post-war period should be aimed at restoring the engineering and social infrastructure, ensuring proper working conditions, developing the adaptability of the labour market and reducing the volume of informal employment, improving the digital, flexible and communication skills of specialists, increasing the general adaptability of graduates of higher education institutions, increasing the regional mobility of the population.

Ключові слова: human capital, public management, the post-war period, human development.